

**Kelemen János (1943–2024) akadémikus, professor emeritus
filozófiatörténész, nyelvfilozófus, dantista, italianista**

Az 1980-as években az MTA Filozófiai Intézetében működött egy szellemi műhely – szakmai-baráti vitakörnek is nevezhetjük –, amelyet a Társadalomfilozófiai Osztály akkori vezetője, Kelemen János – barátainak: Jimmy – moderált heti-havi rendszerességgel az intézetnek a Szemere utcai épület második emeletén elhelyezkedő, egyik szobájában. Egyívású kollégáimmal együtt akkoriban én is – mint a Valláselméleti Osztály kezdő, történész segédmunkatársa – megigézve hallgattam a „nagyok” beszélgetését a nyelv és a történelem mélyebb összefüggéseiről, melyek során gyakran idézték a Kantra hivatkozó Lakatos Imre nevezetes mondását: „a tudománytörténet a tudományfilozófia nélkül vak, a tudományfilozófia a tudománytörténet nélkül üres”. Visszatekintve Kelemen János pályájára, az ő munkásságában a nyelvészet, az irodalomtörténet és a dantisztika rendszeres találkozása a filozófiatörténettel és a szemiotikával megbízható biztosítékát adta annak, hogy kutatói kíváncsisága sose legyen vak, eredményeinek tarisznyája pedig soha ne legyen üres.

Kassán született, majd a család átkerült a szűkebb Magyarországra. Szegeden szerezte első diplomáját olasz–orosz szakon 1966-ban, a másodikat pedig filozófiai tanulmányai végén, az ELTÉ-n, 1969-ben. Előbb a szegedi Radnóti Miklós Gimnáziumban (hajdani középiskolájában) tanárkodott, majd előbb Szegeden, 1970-től pedig Budapesten az ELTE BTK Filozófia Tanszékén lett adjunktus. Ekkor került az angolszász nyelvfilozófia és az analitikus filozófia, továbbá az akkor világszerte kibontakozó szemiotika szakmai vonzáskörébe, miközben fokozatosan előbbre lépett az oktatói-tudományos ranglétrán: 1975-ben védte meg a filozófiai tudományok kandidátusi, 1983-ban akadémiai doktori értekezését, 1984-ben megkapta egyetemi tanári kinevezését, 1983–1990 között pedig a Filozófia II. (Társadalomfilozófia és Etika) Tanszékét, továbbá az utolsó négy évben egyben az egész Filozófiai Tanszékcsoportot (ma intézet) vezette. 1977 és 1989 között az MTA Filozófiai Intézetében is dolgozott osztályvezetőként és igazgatóhelyettesként.

A kezdetben költőként is jelentkező – Kassai Kelemen János néven publikáló – fiatalember *Dante háza* című verse 1966-ban jelent meg a *Tiszatáj* hasábjain. Amikor 1990-ben kulturális külszolgálatra kapott megbízást a Római Magyar Akadémia igazgatói posztján, talán eszébe jutottak saját, a dantei tercináktól ihletett sorai:

„Firenze! Ma is, kit vágy szólít égve,
hős vagy zarándok, kinek mint kereszt ül

vállán a szándék, s törne igaz égbe:
 csak messzeűzve, poklokon keresztül,
 felszállva kilenc tisztító körön
 jut el, hol Beatrice fénye rezdül,
 * harcból, reményből kinó az öröm.”

A római évek – miközben mintaszerűen vezette át az intézményt a pártállami korszakból a demokratikus nyilvánosság világába – egyben a kutató intellektust is némiképp új irányba fordították: a nyugat-európai nyelvfilozófiai és kognitív pszichológiai diskurzusokban szerzett tapasztalatai és fölismerései szerencsésen katalizálták régóta meglévő dantisztikai érdeklődését. Egy interjúban (2021) említette: „1956 karácsonyán nyolcadikba jártam, több hónapra át szénszünet volt az iskolában. A szüleimtől megkaptam ajándékba a *Paradicsom* énekét. Elolvastam, persze akkor még sok mindent nem fogtam fel belőle. Azóta nagyon sokszor újraolvastam az egész *Színjátékot*, és talán ma már többet értek belőle... A hetvenes évek óta folyamatosan írok Dantéről. Most, időskoromra megint kitört rajtam a Dante-láz.”

Miután hazatért, 1995 és 1997 között a szegedi JATE Olasz Tanszékét irányította, majd 2000 és 2008 között az ELTE BTK Filozófiai Intézetének igazgatója volt. 2000-től egyben az ELTE BTK Filozófia Doktori Iskoláját is vezette, majd 2013 óta ugyanitt professor emeritus. 2004-ben megválasztották a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 2016-ban rendes tagjának. Szintén 2004-ben a Magyar Dantisztikai Társaság elnöke lett. Ezekben az évtizedekben a dantisztika mellett főképp az újkori olasz filozófia talán legnagyobbja, Benedetto Croce szellemi világának szentelt könyveket. Munkásságának elismerését számos kitüntetés fémjelzi, így többet között megkapta a Nemzetközi Benedetto Croce-díjat (2003), az Itália Csillaga-rend parancsnoki fokozatát (2013), a Gaileo Galilei-díjat (2018), idehaza pedig a Széchenyi-díjat (2007) és az Akadémiai Díjat (2016).

Családi tragédiák gyászát túlélve, második házasságában egyben a magánéleti boldogság erőt adó derűjét is maradéktalanul megtalálhatta. Kerek évfordulójára két Festschrifttel is meglepték hívei: a *Serta Jimmyaca* résztvevői elsősorban az italinisztika, míg a *Bölcselet és analízis* szerzői a nyelvfilozófia, az ismeretelmélet, az elmefilozófia és a történelemfilozófia területéről verbuválódtak. Tanítványai, barátai alig fértek el a Magvető Kávéházban, amikor 2023 júniusában meghatottan ünnepelték a mester és barát 80. születésnapját. Akadémiai székfoglalójában (2016) – Dante, Vico és Hegel munkásságának nyelvfilozófiai összefüggéseiről szólva – arról is vallott, hogy filozófiatörténeti és italianista érdeklődése nem elvont bölcsészspeculációk felé vezet, hanem egyben a jelen közéleti kérdéseiben való határozott állásfoglalásra is sarkall: „Giambattista Vico megértette, mennyire döntő egy társadalomban,

hogy kinek van joga meghatározni a kommunikáció szabályrendszerét. Talán nemcsak a *bon mot* kísértésének engedek, ha tételét úgy foglalom össze, hogy azé a hatalom, akié a nyelv.” Napjaink politológiája számtalan esettanulmányban igazolja vissza e megállapítás helyességét.

Említett interjújának a nagy firenzei költőt méltató szavaiba – úgy vélem – némi *ars poeticát* is belerejtett: „Dante egyáltalán nem avult el a mi jelenlegi ismereteink fényében, és nem is kell elmennünk a 20. századig a szörnyűségek felidézéséig. Amit ő bemutat a Pokolban, az sajnálatos módon az emberiség képe. Rousseau azt írta, az ember jó. Szomorú, de nem így van. Az emberiség rossz. A kultúrának azonban éppen az a feladata, hogy közömbösítse vagy csillapítsa ezt az antropológiai rosszat.”

A tudós és tanár Kelemen János roppant gondolatgazdag, még sokáig sokakat inspiráló, sem morálisan nem vak, sem intellektuálisan nem üres életműve azt az egyetemes humanista kultúrát gyarapítja és szolgálja, amely ezzel a „rosszal” igyekszik szembeszegülni.

Csorba László